

**ФАОЛИЯТЛИ ЁНДАШУВ – ЎҚУВЧИЛАРДА ҚАДРИЯТЛИ МУЛОҚОТ
МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА**DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.14.62.013>**Бердиева Гулобод Шоназаровна,***Қарши давлат университети педагогика кафедраси ўқитувчиси.*

Аннотация. Ушбу мақолада ўқувчиларда қадриятли мулоқот маданиятини ривожлантиришида фаолиятли ёндашувли таълим имкониятлари ёритилган. Шунингдек муаллиф қадриятли мулоқотнинг шахс ва жамият маданиятидаги аҳамияти, қадриятли мулоқот маданиятини шакллантиришида фаолиятли ёндашувнинг моҳияти, таълим жараёни шахсга йўналтирилганлиги, унинг самарадорлигининг асосий мезони келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: қадриятли мулоқот, фаолиятли ёндашув, билим, ўз-ўзини ўрганиш, ўз-ўзини тарбиялаш.

**АКТИВНЫЙ ПОДХОД КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНОЙ
КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ У УЧЕНИКОВ****Бердиева Гулобод Шоназаровна,**

преподаватель кафедры педагогики Каршинского государственного университета.

Аннотация. В данной статье исследуются образовательные возможности активного подхода в формировании у учащихся культуры ценностного общения. Также автор подчеркивает важность ценностного общения в культуре личности и общества, важность активного подхода в формировании культуры общения, личностно-ориентированность образовательного процесса, основные критерии его эффективности.

Ключевые слова: общение, активный подход, знания, самообучение, самообразование.

**AN ACTIVE APPROACH AS A FACTOR IN THE FORMATION OF A VALUE
CULTURE OF COMMUNICATION AMONG STUDENTS****Berdiyeva Gulobod Shonazarovna**

Lecturer at the Department of Pedagogy, Karshi State University.

Abstract. This article examines the educational possibilities of an active approach in the formation of a culture of value communication among students. The author also emphasizes the importance of value communication in the culture of the individual and society, the importance of an active approach in the formation of a culture of value communication, the personality-orientedness of the educational process, the main criteria for its effectiveness.

Key words: value communication, active approach, knowledge, self-study, self-education.

Кириш. Бугунги кунда янгиланиш нафақат билимларни ўзлаштиришга, балки ушбу ўзлаштириш усулларига, тасвирлар ва фикрлаш услубларига, расмиятчиликни енгишга йўналтирилган таълим мазмуни ва усулларини қуришнинг экстенсив усулидан интенсив услубига, билим, инсоннинг билим кучлари ва ижодий салоҳиятини ривожлантириш, унинг маънавий ахлоқий соҳасига кириб бормоқда. Шунингдек, ўқитувчининг авторитар роли ва пассив методлари билан анъанавий ўқитишдан ўқувчиларнинг кенг ўқув мухторияти ва фаол методлари билан фаолиятни ривожлантирувчи, ўқувчи шахсига йўналтирилган таълимга қараб борилмоқда.

Инновацион ўқитишнинг кадр-қиммати бу каби билимларни ўзлаштириш эмас, балки ҳар бир ўқувчи шахсининг интеллектуал ва ахлоқий ривожланиш жараёнини тарғиб

қилишдир. Таълим мақсадидан олинган билимлар ўқувчиларнинг билим ва шахсий фазилатларини ривожлантириш воситасига, ўқитувчи маълумот “узатувчисидан” - таълим ва билим фаолиятини ташкил этувчига, педагогик жараёнда ривожланаётган муҳитга айланади. Шунга кўра, ўқитувчининг ўқитиш фаолиятдан эътибор ўқувчиларнинг билии фаолиятига йўналтирилади. Ўқитишнинг янги ёндашувлари таълимни такомиллаштиришнинг умумий тенденциясини акс эттиради - уни инсонпарварлаштириб, ўқувчи шахсига йўналтиради. Замоनावий дидактиктизимда ривожланаётган ва ўқувчиларга йўналтирилган ёндашувлар тобора аҳамият касб этмоқда. Бундай шароитда ҳар бир ўқитувчи фаолият муаммоси билан чамбарчас боғлиқ бўлган инсонни ривожланиши, шахс муаммосини тушуниши муҳимдир. Таълимга фаолиятли ёндашув - тайёр билимларни узатиш ва уларни ўқувчилар томонидан самарасиз ўзлаштириш услубига альтернатив бўлиб, мактаб ўқувчиларининг ўқув жараёнида ривожланиш йўлини белгилайди.

Фаолиятли ёндашув муаммоси 60-70-йилларда педагогикада ишлаб чиқила бошланди, аммо амалда фаолиятли ёндашув тўлиқ амалга оширилмади. У мужассамлашни фақат машғулотнинг маълум босқичларида ўқувчиларнинг ўқув-билиш фаолиятини фаоллаштирадиган ўқитишнинг маълум усуллари ва шаклларида фойдаланишда топди. 80-йилларнинг охиридан бошлаб ўқувчи педагогик жараённинг марказий фигурасига айланиши керак бўлган таълимни ислоҳ қилиш курси қабул қилингандан сўнг, фаолиятли ёндашувга қизиқиш яна ортди. Бугунги кунда, кўплаб таниқли олимлар, фаолият назарияси ва таълимга асосланган фаолиятли ёндашув энг ривожланган ва таълим жараёни учун замоनावий талабларга энг мос келишини тан олишади. Уларда фаоллик инсон онги ва шахсиятини ривожлантиришнинг энг муҳим омили сифатида қаралади.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and result). Ўқувчиларда қадриятли мулоқот маданиятини ривожлантириш фаолиятли ёндашув асосида педагогик назария ва амалиётда фойдаланиш қўйидагиларга боғлиқ:

- ўқувчининг педагогик жараёнда позициясини таъминлаш;
- ўқувчи шахсини ривожлантириш ва ўзини ривожлантириш учун шароит яратиш;
- ўқувчиларнинг билим қобилиятини шакллантириш;
- ўқувчиларнинг ўз-ўзини ўрганиш ва ўз-ўзини тарбиялаш механизмларини очиш ва ишга тушириш;

таълим сифатини ошириш ва билимларнинг «расмийлиги» ни енгиб ўтиш.

Фаолиятга асосланган ёндашув ўқувчининг асосий натижаларини - шахсий, метасубжест, предметни ўқувчилар ўзлаштириши керак бўлган асосий вазифалар ҳамда универсал ўқув ҳаракатлари контекстида ажратишга имкон беради. Фаолиятли ёндашув шароитида таълимнинг моҳияти “дунё – инсон” тизимининг элементи сифатида шахсни ривожлантиришдир. Ушбу жараёнда инсон фаол ижодий принцип сифатида ҳаракат қилади. Дунё билан ўзаро алоқада бўлиб, у ўзини кашф қилади. Жамиятда фаол ҳаракат қилиб, ҳаётий муносабатлар тизимида ўзини ўзи белгилайди, у ўзини ўзи ривожлантиради. Ривожланишнинг асосий омили - бу таълим фаолияти.

Бугунги кунда таълимнинг асосий вазифаларина фақат ўқувчини белгиланган билимлар тўплами билан қуроллантириш, балки уни жамоада қадриятли муносабати, балки ўзини -ўзи ўзгартириш ва ўзини ривожлантириш қобилиятини ва истагини шакллантиришдир. Ўқитувчи ўқувчиларнинг фаолиятини шундай ташкил қилиши керакки, улар ўзлари дарс муаммосининг ечимини ўйлайдилар ва ўзлари янги шароитда қандай ҳаракат қилишни тушунтирадидилар. Таълим стандартларидаги фаолиятга асосланган ёндашув ўқувчиларни ривожлантиришнинг асосий вазифалари, таълим ва билим ҳаракатларининг универсал усуллари шакллантириш нуктаи назаридан ифодаланган ўқитиш ва тарбиялашнинг асосий натижаларини ажратишга имкон беради.

Фаолиятли ёндашув таълимнинг умумий парадигмасидаги ўзгаришни келтириб

чиқаради, бу эса қуйидагиларда намоён бўлади:

- мактаб таълимнинг мақсади билимларни, қобилиятларни, кўникмаларни ўзлаштириш деб белгилашдан мақсадни янги компетенцияларни эгаллашни таъминлайдиган компетенция сифатида ўрганиш қобилиятини шакллантириш сифатида аниқлашгача;

-ўқув предметининг мазмунини ташкил этадиган илмий тушунчалар тизимини ўқувчилар томонидан ўрганишдан тортиб, таълим мазмунини муҳим ҳаётий вазифаларни ҳал қилиш контекстига киритиш.

-ўқувчининг ўқув фаолиятининг спонтанлигидан уни мақсадга мувофиқ ташкил этиш ва тизимли шакллантиришга, индивидуал таълим траекторияларини яратишга қадар;

-билимларни ўзлаштиришнинг индивидуал шаклидан таълим мақсадларига эришишда таълим соҳасидаги ҳамкорликнинг ҳал қилувчи ролини тан олишга қадар.

Фаолиятли ёндашув - бу ўқув жараёнини ташкил этишга янги ёндашув бўлиб, унда таълим жараёнида ўқувчининг ўзини ўзи белгилаш муаммоси биринчи ўринга чиқади. Фаолиятли ёндашувнинг мақсади - ҳаёт субъекти сифатида ўқувчи шахсини тарбиялаш. Умумий маънода, субъект бўлиш сизнинг фаолиятингиз, ҳаётингизнинг хўжайини бўлишни аниқлади. У мақсадлар қўяди, муаммоларни ҳал қилади, натижалар учун жавоб беради. Бунда фаолият деганда қуйидагилар тушунилади: мақсадга мувофиқ тизим; тескари алоқа мавжуд; ҳар доим генетик жиҳатдан ривожланаётган таҳлил режасига эга. Синфда мактаб ўқувчиларининг таълим ҳаракатларини шакллантиришга қаратилган фаолиятли ёндашувни амалга оширишга қўмаклашиш учун шарт-шароитлар қуйидагилар: ўқувчиларининг тарбиявий ўзаро мулоқотлари ташкил этилади; дарслар фаолият услуги технологиясига асосланади, таълим муҳити яратилади[1.].

Ўқувчиларни кадрятли мулоқот маданиятини ривожлантиришда фаолиятли ёндашувли таълим - ўқувчининг мотивлари, мақсадлари, ўзига хос психологик хусусиятлари эътиборга олишни таъминлайди. Ўқитувчи ўқувчининг қизиқиши, унинг билим ва кўникмалари даражасидан келиб чиқиб, дарснинг тарбиявий мақсадини белгилайди ва ўқувчи шахсини ривожлантириш мақсадида бутун ўқув жараёнини шакллантиради, йўналтиради ва тузатади. Шунга қўра, И.А.Зимняя, ҳар бир дарснинг мақсади фаолиятли ёндашувга асосланиб амалга оширилиши, ҳар бир алоҳида ўқувчининг ва умуман бутун гуруҳнинг позициясидан келиб чиқиш керак деб ҳисоблайди [3; 98-б].

Педагогик нуқтаи назардан фаолиятли ёндашувнинг асосий хусусиятларини қуйидагича умумлаштириш мумкин:

- педагогик фаолиятни ташкил этиш орқали шахснинг ривожланишини таъминлаш;

-муносабатларнинг бирлиги ва педагогик фаолиятнинг шахсий ва объектив томонларининг ўзаро ўтиши;

- шахснинг ривожлантиришнинг ҳар бир даражасида таълимни ҳисобга олиш ва унинг қизиқишлари ва қобилиятларига бўйсундириш;

- аҳамиятга эга бўлган педагогик фаолият ғоясини шакллантириш.

Кўриб турганингиздек, фаолиятли ёндашувнинг моҳияти таълим жараёни шахсга йўналтирилганлиги, мақсад, мавзу, унинг самардорлигининг асосий мезонидир.

А.К.Маркова нафақат ўқувчиларнинг индивидуал психологик хусусиятлари, балки уларнинг психикаси, билим жараёнлари, шахсий фазилатлари, фаолият хусусиятлари ва бошқаларни шаклланиши ва янада ривожланишини ҳам ҳисобга олади. Бу фаолиятли ёндашувнинг шахсий таркибий қисмининг асосий кўринишларидир.

Фаолиятли ёндашув орқали таълим жараёнини ўзи ўқувчиларнинг фаолиятини ривожлантириш (ва бошқариш) сифатида қабул қилишни назарда тутган ҳолда, ушбу жараёни улар томонидан аниқ ўқув вазифаларини (когнитив, тадқиқот, ўзгарувчан, проекцияли ва бошқалар) шакллантириш ва ҳал этишга йўналтирилганлигини аниқлади [2; 191-б].

Ўқувчиларни қадриятли мулоқот маданиятини ривождантиришда фаолиятли ёндошувни амалга ошириш қуйидаги таълим усуллари, турлари ва шаклларидан фойдаланишни кўзда тутати.

Фаолиятли ёндашув асосида ўқувчиларда қадриятли мулоқот маданиятини шакллантириш чизмасидан кўрамизки, мазкур технологиялар замонавий ўқитиш жараёнида муайян мақсадни амалга оширишда кенг фойдаланилади.

Ўқувчиларда қадриятли мулоқот маданиятини шакллантиришнинг ўзига хос технологияларини кўриб чиқишга, имкониятини таҳлил қилишга ҳаракат қиламиз. Ўқувчиларда қадриятли мулоқот маданиятини шакллантиришда имитацион ўйинларнинг аҳамияти катта.

Имитацион ўйинлар-бу фаолиятли ёндашув асосида ўзаро таъсир қилиш ва жамовий қарорлар қабул қилиш учун кўп ўлчовли шарт-шароитларни яратадиган, фақат атроф-муҳит моделини ва иштирокчиларнинг интеллектуал фаоллигини симуляция қиладиган ўқув, ишлаб чиқариш, бошқарув ва ривожлантириш интерактив ўйинларининг махсус мажмуи.

Ўйинни имитация қилиш технологияси, аслида, «фаолиятли ёндашув» технологиясидир, шунинг учун у фаол ўқув ўйинлари ва фаол йўналтирилган барча усулларга тўғри келади.

“Лойиҳа” усули педагогик технология сифатида - бу тадқиқот, изланиш, муаммони усулларнинг моҳиятига кўра ижодий ёндашувни назарда тутувчи технология. Ўқувчи учун лойиҳа унинг ижодий салоҳиятини максимал даражада ошириш имкониятидир.

Лойиҳа методи таълим беришда фақат натижалар эмас, балки жараённинг ўзи кўпроқ қимматлироқдир. Лойиҳа индивидуал бўлиши мумкин, лекин, одатда ҳар бир лойиҳа ўқув гуруҳининг биргаликдаги фаолиятининг мувофиқлаштирилган натижасидир.

Лойиҳа устида ишлаш жараёнида, сизнинг фаолиятингиз қуйидагилардан иборат бўлади:

таълим олувчиларга ахборот кидиришга ёрдам бериш;

ўзингиз ахборот манбаи бўлишингиз;

бутун жараённи мувофиқлаштиришингиз;

таълим олувчиларни қувватлашингиз ва тақдирлашингиз;

узлуксиз қайтар алоқани қўллаб-қувватлашингиз.

Лойиҳали таълим бериш ўқув жараёнини фаоллаштиради, чунки у:

шахсга йўналтирилган;

жуда кўп дидактик ёндашувлардан фойдаланилади;

ўзини-ўзидан мотивлайдиган, бу ишга қизиқиш ва жалб қилинишни унинг бажарилишига қараб ортиши демакдир;

ўзининг ва ўзгаларнинг тажрибасидан келиб чиққан ҳолда ва аниқ ишда ўрганишга имкон беради;

ўз меҳнатлари самарасини кўриб турган таълим олувчиларга қониқиш келтиради.

Лойиҳа асосан ўрганишга хизмат қилиш, назария билан амалиётни боғлаш, корхонада учрайдиган бирон иш жараёнига таалуқли бўлиши, ўқувчилар томонидан мустақил режалаштира олинadиган, меҳнатни ташкиллаштиришни ва амалга ошира оладиган бўлиши лозим. Бунда ўқувчилар ўзларининг касбий равишда муаммони ечиш усулларини ишлаб чиқиш имкониятларига эга бўлишади.

Лойиҳа топшириғини ишлаб чиқишда ўқитувчи қуйидаги вазифаларни бажариши керак:

фанга оид турли лойиҳа топшириқларини ишлаб чиқиши;

лойиҳа ишини мустақил ишлар жадвалига киритиши;

лойиҳанинг бажарилиш тартибини белгилаши ва ўқувчиларнинг имкониятларига

мослаштириб ишлаб чиқиш;

ўқувчиларни лойиҳа иши моҳияти билан таништириши лозим.

Муаммоли суҳбат усули. Бу ўқувчи шахсига йўналтирилган таълим усули. Муаммоли суҳбат ўқувчиларда анъанавий таълимдан кўра кўпроқ масъулият юклайди. Шу сабабли мазкур усулдан фойдаланилганда ўқувчи мустақил ва ижодий фаолиятни амалга оширади. Мазкур жараёнда ўқитувчининг вазифаси таълимни қулайлаштирадиган ўқув материаллари ва кўрсатмаларни тақдим этишдир. Муаммоли таълим ўқитишнинг энг самарали ва ягона табиий усулидир.

Муаммоли суҳбат реал ҳаётда учрайдиган тартибсизлик ва турли муаммоларга асосланган бўлиб, ўрганилган маълумотни эслаб қолиш, келгуси муаммолар ечимида қўллашни таъминлайдиган тарзда ўрганиш, интеграция қилиш ва тартибга солиш учун рағбат сифатида хизмат қилади. Чунки, муаммоли таълим ўқувчиларни муаммони самарали ҳал қилиш ва танқидий фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришга мўлжалланганлиги билан аҳамият касб этади.

Ўқувчиларда кадрятли мулоқот маданиятини шакллантиришда муаммоли таълимдан фойдаланиш қуйидаги кўникмаларни ривожлантириш имкониятини беради:

жамоада муносабатга кириша олиш;

мулоқот жараёнида етакчи ролини бажариш;

оғзаки ва ёзма мулоқот;

ўз-ўзини англаш;

мустақил ишлаш;

танқидий фикрлаш ва таҳлил;

ўз-ўзини бошқариш;

мулоқотда реал мисоллар келтира олиш.

Фаолиятли ёндашув асосида юқоридаги технологиялардан тизимли фойдаланиш ўқувчиларда мустақиллик, фаолиятга тайёрлик, муаммоларга эътиборли бўлиш, масъулият билан ёндашиш ҳиссини тарбиялайди. Бу эса мулоқот жараёнида муҳим ҳисобланади.

Бундан ташқари, фаолиятли ёндашув ўқувчиларнинг одатдаги ҳаракатларини қайта кўриб чиқишини англатади:

а) ўзлаштирган билимларни фаол мулоқот жараёнига киритиш кўникмаларини шакллантириш, яъни фақат ўқув материални ўзлаштириш эмас, балки реал фаолият жараёнида бевосита қўллаш;

б) ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларни қарор топтириш;

в) ўрганиш объекти фақат мавжуд олинган билимлар тўплами сифатида эмас, балки ҳаётий тажрибага ҳам асосланиши.

Хулоса ва таклифлар (Conslusion\Recommend). Шундай қилиб, фаолиятли ёндашув ўқув жараёнининг асосий педагогик-психологик шарт-шароитлари ва механизмларини, ўқувчиларнинг таълим фаолияти тузилишини тўлиқ тавсифлайди, бу таълимнинг замонавий устувор йўналишларига мос келади. Ушбу назариядан келиб чиқиб, умумий таълим мазмунини шакллантиришда, хусусан, етакчи фаолият турларини таҳлил қилиш (ўйин, таълим, мулоқот), билим, кўникма ва қобилиятларни ҳосил қиладиган универсал таълим ҳаракатларини тақсимлаш назарда тутилади.

Умуман олганда, фаолиятли ёндашув жараёнида таълимнинг қуйидаги асосий вазифаси ҳал этилади: бу баркамол шахсни ривожлантириш учун шароитлар яратиш, маънавий, компетентли ўз-ўзини ривожлантирувчи ижтимоий фаол шахсни (ички маънавиятни бойитиш орқали) юзага келтириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1.Сергеева Б.В., Дзюба М.В. Реализация деятельностного подхода на уроках в начальной школе // современные проблемы науки и образования. 2016. – № 6

2. Формирование мотивации учения: Книга для учителя / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. - М.: Просвещение, 1990. - 191 с

3. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по педагогическим и психологическим направлениям и специальностям / И. А. Зимняя. - Изд. 2-е, доп., испр. и перераб. - Москва : Университетская книга; Логос, 2008 г. — 382 с 98-б

4. Сохибов А.Р. “Формирование организаторских способностей молодёжи Республики Узбекистан”. Научных публикаций аспирантов и докторантов 9. (2016): 71-73.

5. Бердиева Г. Ш., Н. И. Джумаева. «Гуманизация процесса профессионально-педагогической подготовки будущих учителей». Образование и воспитание 3 (2015): 1-2.

6. Исмоилова Ю. Т. Формирование педагогического мастерства и культуры речи будущего учителя в процессе профессиональной подготовки //Образование и воспитание. – 2015. – №. 3. – С. 9-11.

7. Рузимуродов О., Бердиева Г. О ‘quvchilarning amaliy kompetentligi samaradorligini oshirishda fanlararo bog ‘liqlik //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 4/S. – С. 659-665.

8. Берматова С. Во ‘lajak o ‘qituvchilarda axborot-texnologik kompetentlikni rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 4/S. – С. 655-658.